

A szenvedés értelmezése

A szenvedés legalább akkora titok, mint az élet. Hogy honnan jön és hová megy, aligha magyarázza az okfejtő értelem. Amióta az ember ember – közösségi és egyéni történetében – lankadatlan igyekezettel kutatja értelmét. Szent Pál is hasonlólt sejtet, amikor ezt írja: „Az egész természet (együtt) sóhajtozik és vajúdik mindmáig.” (Róm 8,22).

Mivégre az a töméntelen szenvedés, fájdalom, ami a világot elárasztja: szerencsétlenségek, katasztrófák, betegségek, éhség, háborúk, lelki gyötrődések, csalódások, testi fogyatékoságok. Mivégre mindennapi életünkben a sok szorongás, félelem, gond, sértés, vívódás, és még közelébe sem értünk a bajok felsorolásának... s mind közelebbi vagy távolabbi kapcsolatban áll az alapbajjal, a halállal. S ki volna olyan optimista, hogy megkockáztatná azt a jóslatot, miszerint a jövőben minden egészen másképpen lesz?! Nem csoda, hogy a sok „miért” oknyomozásra készítette minden kor emberét és ma is erre készíti. Néhány, a történelemben ágyazott – társadalmi, biológiai, gazdasági – okra találtak is megoldást, de ezek nem adtak megnyugtató magyarázatot, ma sem adnak, és a jövőben sem várhatunk maradéktalan feleletet.

A szenvedés ugyanis nem megfejtendő talány vagy megoldandó rejtély, hanem olyan titok, amely másnyelven megközelítést kíván. A szenvedés titok-peccsétjét nem lehet feltörni az ész segítségével; a pszichológiai, filozófiai megközelítés is kevés. Itt nem belátás, tudás kell, hanem bizalom, hit. Az emberről, mint vallásos lényről beszélhetünk. A vallás illetékességi területét nem más alkotja, mint a végső „miért”-eket csillapító, titoknak megmaradó válasz. Ezért foglalkoznak a vallások a szenvedés értelmével. (1)

Az Ószövetség embere, illúziók nélkül, józan realitással szemléli az ember életútját: „Minden ember, aki anyától született, szegény a napokban, de jóllakik a gonddal. Mint virág kinyílik, azután elhervad, eltűnik, mint árnyék, nincsen maradása” (vö. Sír 40, 1–9; Jób 14, 1–2.). Mivel meg van győződve, hogy Istenén kívül nincs más

isten, ezért Ura akarata és tudása nélkül semmi sem történhetik égen és földön. Minden jó és rossz, élet és halál, Isten kezéből származik: „Jön-e valami rossz a városra, amit ne az Úr hozna rá?” (Ám 3, 6). Ám Isten jót és rosszat osztogató magatartása az Ószövetségben – különösen a zsoltároknak, Jób-nak, a siralmakban – egzisztenciálisan teszik fel a kérdést: miért bűnhődik az egyik, miért él vígan a másik; miért szenved a jámbor, s miért megy jól az istentelen sorsa? A kiutat kereső tanácsatlanságban, megpróbáltatások idején az Ószövetség embere Istenhez fordul. Így tett Jób is, miután elsírta Istennek a maga töprengő gyötrelmeit a szenvedések miatt: „És felelte Jób az Úrnak és mondta: tudom, hogy mindent megtehetsz és hogy egy gondolat sincs rejtve előtted. Ki az, aki a gondviselést elhomályosítja értelem nélkül? Valóban balgán beszéltem olyanról, ami tudásomat messze meghaladja!... Korholom tehát önmagamot, bánom bűnemet porban és hamuban!” (Jób 42, 1–6).

Az Ószövetség nem ismeri az önkéntes, askétikus, páli értelemben felfogott szenvedést. A Biblia, az őt környező vallások mintájára a szenvedés megmagyarázásáért nem folyamodhatott a dualizmus megoldásához, mely szerint a világ alapja a jó és a rossz harca; minden jó az Istentől, minden rossz és baj az ellen-istentől származik. A Babilonba száműzöttek számára nagy kísértés volt azt hinni, hogy Jahvét egy erősebb isten legyőzte. A szenvedéstől összezúzott, de a hit által megerősített bölcsék és próféták különböző módon keresnek és adnak választ a szenvedés értelmére, misztériumára:

1. A szenvedés megtisztító, nevelői értékéről írnak, mely hasonlatos a tűzhöz: elválasztja a fémet a salaktól (Jer 9, 6).

Nevelői értéke hasonlatos az atyai figyelemzetetéshez, a próbákon át Isten megjavítja az embereket: „mint ember oktatja fiát” (MTörv 8, 5).

Ezek a hűség próbatételei: „megvizsgálják minket tüzzel, mint megvizsgálják az ezüstöt” (Zsolt 65, 10). A hit által az Isten terveiben szereplő szenvedés olyan magas szintű megpróbáltatássá válhat, amelyet Isten azoknak a szolgálóinak tart fenn, akikre büszke, mint Ábrahám (Ter 22.), Jób (Jób 1, 11; 2, 5). Tóbiás: „megbízást kaptam, hogy próbára tegyem a hitedet” (Tób 12, 13), hogy megtanítsa őket mennyit ér a szenvedés. Így jut el Jeremiás a lázadástól egy új megtérésig (Jer 15, 10–19).

2. Az emberek bűneiért járó isteni büntetések. Az Ószövetség embere úgy gondolja, hogy a baj, betegség, testi fogyatékosság valamilyen bűnnek a következménye – vagy Isten próbatétele –, de az is lehet, hogy valami kifürkészhetetlen isteni rendelkezés. Hogy mennyire élt a zsidóság tudatában az a meggyőződés, hogy a szenvedés Isten büntetése, láthatjuk János evangéliumában, amikor Jézus az úton találkozott a vakon születettel, és tanítványai megkérdezték: „Mester, ki vétkezett, ez vagy a szülei?” (Jn 9, 2).

A büntetések ösztökélhetik az Istenhez való visszatérésre: „Ezért, lám, eltorlaszolómmal tövissel az útját; falat emelek elé, hogy ne találja ösvényeit” (Oz 2, 8). Isten azért büntet, hogy üdvözítsen. A szenvedésben az előttünk oly sokszor homályos isteni szándékok kinyilvánítását fogadják el (Jób 42, 1–6; vö. 38, 2): Jób előtt József tanúskodott erről testvéreinek (Ter 50, 20). A szenvedés és az üldözés szolgálhatják a bűnök kiengesztelését: „Véget ért szolgáltságának ideje, bocsánatot nyert a gonoszsága, hiszen kétszeresen sújtotta az Úr keze minden bűnéért” (Iz 40, 2).

3. Végül a szenvedésnek közbenjáró és megszabadító, megváltó értéke van. Ez az érték jelenik meg Mózes fájdalmas imájában (Szám 11, 1) és áldozatában, amellyel felajánlja életét a bűnös nép megmentéséért (32, 30–33). Mózes és a szenvedés által leginkább megpróbált próféták, mint Jeremiás (Jer 8, 18–21; 19, 15, 18) csak előké-

pei Jahve Szolgájának. A Szolga a legrettegetesebb és legbotrányosabb szenvedéseket éli át; ez a szenvedés annyira tönkreteszi, hogy együttérzés helyett elborzaszt; a szenvedés nála nem tragikus eset, hanem egész létezését meghatározó jel: „a fájdalom embere” (Iz 53, 3). Az Ő bűne, a mi bűnünk, mindnyájunké: „az Úr mégis az Ő vállára rakta mindnyájunk gonoszságát” (Iz 53, 6). Ez az a misztérium, amelyben az Úr tervei teljesülnek. A legnagyobb botrány a legnagyobb jóvá vált. (2)

A szenvedés nemcsak a vallásoknak, hanem a művészeteknek is alaptémája. Sokan és sokat szóltak erről a világirodalomban, a filozófiában, pszichológiában. Szent Vazul szavaival „a gyakran tárgyalt probléma”, mindig az Isten-kérdéssel összefonódva jelentkezett. A világot elárasztó szenvedés-özön visszatérően felvetette Isten létének, igazolhatóságának kérdését, theodiceai (majd teológiai) feladatként is jelentkezett. A szkeptikus válasz – *Epikurosztól* az újkori racionalizmusig – kiábrándító a felvetődő kérdésre (miért nem hártja el az Isten az általa alkotott világból a bajokat?): vagy nem képes rá, s akkor megkérdőjelezhető, hogy Isten-e még, vagy nem akarja, ez esetben viszont mondható-e jónak, igazságosnak, szentnek? A legradikálisabb megfogalmazással *Georg Büchner* (a szerző a múlt századi természettudományos ateizmus vezéralakjának *L. Büchnernek* a bátyja) *Danton halála* című drámájában hangzott el. A híres mondat az egyik guillotine-halálra ítélt ajkáról hangzik el: „nincs Isten, mert van szenvedés”. A szenvedés kiküszöbölhetetlen ténye az ateizmus egyik talpkövévé, igazolásává vált.

Ezzel a pesszimizmussal áll szemben a 18. század univerzális zsenije, *G. W. Leibniz*. 1710-ben jelent meg az *Istenigazoló tanulmány – kísérlet Isten jóságáról, az emberi szabadságról és a rossz eredetéről* című munkája, amely a 18. századi művelt Európa kézikönyve volt. *Schelling* idealizmusa és *Hegel* történelemfilozófiája is sokat merített belőle. *Kantnál* elkezdődött a mű kritikája. Azért említettük Leibnizet, mert említett munkájában ötvöződtek az egyházatyák, sztoikusok és újplatonikus gondolkodók,

skolasztikusok, köztük Szent Tamás eszméi. A világ és az ember a tökéletes és jó Isten jó alkotásai, és a rossz, a bajok eredete nem egy, az Istennel egyenrangú gonosz ősprincípium, hanem az emberi bűn, a szembefordulás, elfordulás a Lét ősforrásától, az Istentől. Ezekkel szemben Isten magatartásában lényegében a rossz megengedése jellemző. A szenvedés megengedésének miéért pedig már *Origenész* a neve-lői és büntetői szemponttal válaszolt, és Szent Ágoston ezzel egészítette ki: a világ rendjének nagyszerűsége még fényesebben ragyog, ha rossz is van benne, de alárendelten a jónak kénytelen szolgálni. (3)

A világirodalom és a magyar irodalom nagyjai is a szenvedés nagy küzdelmének tanúi. *Goethe* szarkofágjára Jób nevének német változatát vésette. *Hiób*, az egész emberi szenvedés minősítését adta ezzel az egy szóval. A 19. században élt *Tompa Mihály* is, sír-emlékére Jób könyvéből vett részletet. Amikor *Babits Mihály* befejezte a *Jónás könyvét*, a barátok szerint a nagybeteg, gégerákkal küszködő költő ennyit mondott: most már a Jóbot is meg tudnám írni. A 20. században az emberi szenvedés nemhogy kevesebb lett, de *Pilinszky János* szavával a botrányig fokozódott. A 20. század irodalmi alkotásai között találunk olyan írást is Jóbról, a szenvedés archetipusáról mint megnyomorított kispolgárról (pl. *Lorenz Mach: Jób és a patkányok*); de találunk más megközelítéssel is: *Simone Weil Amerikai füzetek* című könyvében Jób könyvéről mint csodáról ír, *Nelli Sax* köl-

teményeiben Jób könyvéről mint ékkőről beszél. Századunkban és az előző korok poétáinak válaszában a döntő az volt, hogy ki mennyire állhatatos a válaszok keresésében.

Amit Leibniz, sőt Büchner is megsejtett, Jób felismert és Szent Pál Krisztus erejében átélte, az valóság: a szenvedésben ott van velünk az Isten... Ez a legtöbb, amit

mondani tudunk ebben a súlyos kérdésben. Nem intellektuális megoldás, de egzisztenciális. *K. Rahner* egy interjúját is hasonló vallomással zárja, a misztérium előtti alázat nem szégyen, hanem emberi és keresztényi erény: „*Theologische Schriften* sorozatom 14. kötetében egy tanulmányt közöltem ezzel a címmel: *Miért engedi meg az Isten, hogy szenvedjünk?* Arra a következtetésre jutottam, hogy végső soron nem tudunk választ adni erre a kérdésre. Nem értjük teljesen a szenvedés értelmét, és nem tudjuk kiküszöbölni kegyes szavakkal, még ha meg is kíséreljük. Igazában csak azt a választ adhatjuk, hogy Isten maga is felfoghatatlan.” (4)

Henzer Zsuzsanna

Jegyzet

(1) SÜLYÖK ELEMÉR: *Életutunk – keresztút*. Teológia, 1982. 3. sz., 132–133. old.

(2) *Biblikus teológiai szótár*. Szerk.: XAVIÉR LÉON-DUFOUR; a magyar kiadás szerk.: SZABÓ FERENC, NAGY FERENC. SZIT, Bp. é. n.; 1194–1195. old.; SCHÜTH, CHRISTIAN: *A keresztény szellemiség lexikona*. SZIT, Bp. 1993, 353. old.

Mózes és a szenvedés által leginkább megpróbált próféták, mint Jeremiás (Jer 8, 18–21; 19, 15, 18) csak előképei Jahve Szolgájának. A Szolga a legrettenetesebb és legbotrányosabb szenvedéseket éli át; ez a szenvedés annyira tönkreteszi, hogy együttérzés helyett elborzaszt; a szenvedés nála nem tragikus eset, hanem egész létezését meghatározó jel: „a fájdalom embere” (Iz 53, 3). Az Ő bűne, a mi bűnünk, mindnyájunké: „az Úr mégis az Ő vállára rakta mindnyájunk gonoszságát” (Iz 53, 6). Ez az a misztérium, amelyben az Úr tervei teljesülnek. A legnagyobb botrány a legnagyobb jóvá vált.

(3) KONCZ LAJOS: *A szenvedés teológiájához*. Teológia, 1982. 3. sz., 137. old.

(4) Magyar Kurír, 1981. 494. sz.

Irodalom

BÁNK JÓZSEF: *Az emberi szenvedés misztériuma*. Vigília, 1982. 3. sz.

Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás. SZIT Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Bp. 1987. *Biblikus teológiai szótár*. Szerk.: XAVIÉR LÉON-DUFOUR; a magyar kiadás szerk.: SZABÓ FERENC, NAGY FERENC. SZIT, Bp. é. n.

BURGHARDT, WALTER J.: *Az öregség, a szenvedés és a halál*. Teológia, 1992. 1. sz.

FUMET, STANISLAS: *A szenvedés értelme*. Vigília, 1936. 4. sz.

KONCZ LAJOS: *A szenvedés teológiájához*. Teológia, 1982. 3. sz.

SCHÜTZ, CHRISTIAN: *A keresztény szellemiség lexikona*. SZIT, Bp. 1993.

SULYOK ELEMÉR: *Életutunk – keresztút*. Teológia, 1982. 3. sz.

Ajánlat a felkészüléshez, a foglalkozások megtartásához

Film: *Jób lázadása* (Gyöngyössi Imre–Kabay Barna)

Zenemű: *Orlando di Lasso: Lectio Jób könyvéből*. Schütz kórusműve (Jób könyvéből a 19. és a 25. vers ihlette meg).

Händel: Messiás oratórium (Händel: „Jób története a legköltőibb, legszebb prófécia a Messiásról”).

Képzőművészeti alkotások: *Meštrović: Jób* (1946, gipsz).

Georges de la Tour: Jób (olaj).

I. Gergely pápa: Moralia in Job című művéből (1111 Dijon).

Irodalom, filozófia, pszichológia:

– *Jób könyve*

– *Válasz Jób könyvére* (Carl Gustav Jung)

– *Mácz István: Örülj velem*

– *Szilágyi Domokos: Meštrović: Jób*

– *G. W. Leibniz: Istenigazoló tanulmány – kísérlet Isten jóságáról, az emberi szabadságról és a rossz eredetéről*

– *Tolnai György: A Szent Jóbról*

– *Milton: Elveszett paradicsom*

– *Goethe: Faust*

– *La Martin: Egy angyal bukása*

– *Madách I.: Az ember tragédiája*

– *Berzsenyi D.: Fohászkodás*

– *Tompai Mihály: Isten akarátja*

– *Garai Gábor: Jób könyve*

– *Simone Weil: Amerikai füzetek*

– *Nelli Sax: A halál házaiban*

A történelemtanítás civilizáció- és recepcióelméleti vonatkozásairól

Jelen írásnak az a célja, hogy a történelmet történetfilozófiailag, valamint civilizáció- és recepcióelméletileg görcső alá véve, alternatívát adjon a szaktárgyat tanító kollégáknak ahhoz, hogy a történelmet vizsgálva és tanítva, azt egy komplex összefüggésrendszerbe helyezze, mint civilizációs ismereteket közvetíthessék tanulóiknak.

Aról van szó, hogy történelemtanításunk legfontosabb célja, hogy az életkori sajátosságok figyelembevételével a polgári átalakulás feltételeit a diákok gondolatvilágában kialakítsa, azaz a történelmet egy civilizációelméleti szemüvegen át kell néznie és tanítsa. (1)

E tételmondat alaposabb boncolgatása közben az olvasóban joggal merülhet fel a kérdés: miért éppen a polgári átalakulás feltételeit kell a diákok gondolatvilágában kialakítani? A válasz kézenfekvő: azért mert a 20. század végén a „világ legáltalánosabb, legtágabb hatókörű meghatározója a polgá-

ri rend”, (2) amely egész civilizációnk alakulását befolyásolja. Ha ezt, munkahipotézisünk előfeltevését kiindulópontként elfogadjuk, akkor történelemtanításunkban egy Európa-központú történetszemléletet kell közvetítenünk diákjainknak. Ez az Európa-központú történetszemlélet lényegileg, történetfilozófiailag különbözik a más feltételrendszerek között létrejött, vagy létező civilizációk hatásmechanizmusaitól.

Mindenekelőtt definiáljuk magát a történetfilozófiát és a civilizációt!

A történetfilozófia – mint történelemtanításunk globális célja – nem más, mint